

Trouw 29-6-2006

Tekens aan de hemel

Astrologie Door sterren te aanbidden kon Gods macht worden ondergraven

KOERT VAN DER VELDE

In de 15e en 16e eeuw stelde geen paus een bisschop aan zonder een astroloog te raadplegen. Ook reformatoren als Luther namen astrologie serieus. Sterrenwichelarij wordt allang niet meer theologisch verantwoord geacht, maar onkruid vergaat niet.

In den beginne plaatste God de sterren aan de hemel 'opdat ze tot tekens zouden zijn', aldus Genesis. Joden, christenen en ook moslims die beweren dat hun godsdienst helemaal niets met astrologie te maken heeft, kunnen zich daarbij moeilijk op de Thora, Bijbel of Koran beroepen.

Abraham kwam uit Ur in Chaldea, het centrum van de astrologie in de oudheid. In de volksmond heette een astroloog dan ook een chaldeeër, en volgens de Koran, die hiervoor steunt op verschillende apocriefe tradities, was ook Abraham zelf een verdienstelijk astroloog. Maar Abraham zou de sterrenwichelarij hebben afgezworen, want Jahweh dulde geen andere goden naast zich, ook geen sterren.

De drie religies zijn altijd dubbel over astrologie geweest: enerzijds waren beoefenaars al snel verdacht, anderzijds kon niemand beweren dat de sterren toevallig ergens aan het firmament hingen. De ster van Bethlehem en de wijzen uit het Oosten hebben de kerkvaders zeer beziggehouden. Volgens Tertullianus waren de wijzen wijs, niet omdat zij zoveel van de sterren wisten, maar omdat zij zich aan de voeten van Jezus wierpen. Origenes geloofde dat de drie wijzen wel móesten: met de geboorte van Christus was het goddelijk Licht zo helder gaan schijnen dat hun donkere kunstjes plotseling niet meer bleken te werken. „De magiërs vermoedden dat hun falen een belangrijke oorzaak had. Ze zagen een goddelijk teken aan de hemel en wilden weten wat dat te betekenen had." Volgens Johannes Chrysostomos was de ster van Bethlehem helemaal geen ster, want ze reisde met de wijzen mee van noord (Perzië) naar zuid (Palestina), terwijl gewone sterren van oost naar west bewegen. De ster van Bethlehem lijkt op de wolkkolom die het volk Israël begeleidde in de Sinaï. Omdat de Joden slecht naar de profeten luisterden, liet God barbaren uit een ver land komen die tenminste wel luisterden.

Misschien had Mattheüs het verhaal wel verzonnen om tegemoet te komen aan het wijdverbreide geloof dat belangrijke gebeurtenissen op aarde door hemelse voortekens werden aangekondigd, schrijft de Belgische journalist Staf Herten in zijn overzichtswerk over de relatie tussen kerk en astrologie door de eeuwen heen.

De gelovigen waren er -ook op grond van de Bijbel- heilig van overtuigd dat zulke voortekenen bestonden, maar tegelijk was er het gevaar dat de sterren aanbeden werden en daarmee de macht van God ondergraven. Een zo mogelijk nog groter gevaar was dat men de sterren zag als bestuurders van ons noodlot -volgens Herten een cliché dat door de eeuwen heen de tegenstanders goede diensten bewees. Wie niet gelooft in de vrije wil, gelooft ook niet dat de mens moet kiezen tussen goed en kwaad, en haalt zo de basis onder elke religie en elk moreel besef vandaan. Stel je voor dat in de geboortehoroscoop van Jezus stond dat hij aan het kruis zou sterven: was hij dan slechts een robot?

Kerkvader Augustinus moest daarom ook niets hebben van het determinisme van geboortehoroscopen. „Op die manier wordt de mens, die niets anders is dan een zak van vlees en bloed vol hoogmoed, van alle schuld schoongewassen en wordt elke schuld afgewenteld op diegenen die hemelen en sterren heeft geschapen." Augustinus loste het dilemma van de ster van Bethlehem zo op: „Christus was niet geboren omdat ze scheen, maar ze scheen omdat Christus geboren werd; dus moeten we niet zeggen dat de ster het noodlot van Christus was, maar Christus het noodlot van de ster."

De kerkvaders van de oudheid konden astrologie niet als onzin van tafel vegen, hoewel zij wel hun theologische reserves hadden. Maar het Romeinse rijk zakte in en de discussie van de kerkvaders raakte in vergetelheid. Natuurlijk bleef de huis-, tuin- en keukenastrologie gewoon bestaan, zaaide

de boer liever met volle maan en kozen zeelieden alleen het ruime sop onder een gunstige sterrenstand.

In de latere Middeleeuwen veroverde de geleerde astrologie stormenderhand Europa, dankzij in Spanje uit het Arabisch vertaalde astrologische geschriften. Grote kerkgeleerden zoals Thomas van Aquino bogen zich over de astrologie. Voorspellingen zijn altijd onzeker stelde hij. Dat astrologen vaak juiste voorspellingen doen, komt doordat „de meeste mensen hun lichamelijke driften volgen en hun daden dus meestal worden bepaald door de neigingen die de hemellichamen hun geven". Zo omzeilde Aquino het fatalisme: er ligt een opdracht voor de vrije wil om tegen de neiging van de sterren in te gaan.

Het prestige van de astrologie werd onaantastbaar. In de vijftiende en zestiende eeuw stelde geen paus een bisschop aan zonder eerst een van zijn astrologen te hebben geraadpleegd. Verschillenden van hen schopten het zelf tot bisschop. Kerken werden versierd met tekens van de dierenriem en de universiteiten van Parijs, Padua en Florence hadden hoogleraren astrologie in dienst.

Al vanaf 1480 zong het in profetieën rond dat er een grote kerkhervormer c.q. valse profeet zou ontstaan. Maar „de voorspellingen waren zo vaag dat je er alle kanten mee opkunt", constateert Herten. Een dergelijke voorspelling noemt hij 'een beredeneerde gok'. Maar ook reformatoren als Luther namen de astrologie serieus. Luther vertaalde zelfs een astrologisch werk en schreef er een voorwoord bij.

Maar de ontdekking door Copernicus dat de aarde om de zon draait en niet andersom gaf de astrologie een klap die nog jaren zou nadreunen. „Ook in kerkelijke kringen wordt gaandeweg minder gedebatteerd over de vraag of astrologie theologisch verantwoord is, dan over de vraag of ze wetenschappelijk kan worden verdedigd", constateert Herten.

Pauselijke en academische veroordelingen volgden elkaar in hoog tempo op, al sloot pas in 1770 de laatste universiteit in Europa haar deuren voor de astrologie. Uit de kerk is astrologie nooit helemaal weggeweest -in 1980 schreef een Duitse monnik nog een heuse apologie van de sterrenwielarij. De rol van de astrologie was alweer lange tijd uitgespeeld, toen zij in de twintigste eeuw andermaal haar onkruid-vergaat-niet-karakter toonde. Vanaf 1935 verschenen de eerste horoscopen in de populaire pers en vanaf de jaren vijftig is de simpele horoscoop, waarin de mensheid wordt opgedeeld in twaalf groepen, niet meer weg te denken. „Tegenwoordig weten allicht meer mensen dan ooit tevoren onder welk dierenriemteken ze zijn geboren en wat dat zoal zou moeten betekenen." In 1998 vond de paus het zelfs nodig om in het spoor van zijn voorgangers de astrologie af te wijzen -nóg een teken dat de astrologie weer springlevend is.

Staf Herten: De universiteit van de duivel - Kerk en astrologie. Houtekiet, 235 blz. - €19,90.